

JOHN GRAY: 'QUAN LA UTOPIA OCUPA EL PODER, PROVOCA UNA CATÀSTROFE'

Entrevista amb Sergi DORIA

Si hagués de recomanar uns autors de capçalera, John Gray optaria per Chamfort, Benjamin Constant, John Stuart Mill i Hobbes. Gray que va seguir la nova dreta que sostenia la revolució conservadora de Thatcher, avui dia és un crític acerb del neoliberalisme. Ho demostra la dotzena d'assaigs (editats a Espanya per Paidós) que han consolidat un pensament que supera esquematismes.

Si a FALSO AMANECER denunciava els entabanaments del capitalisme global quan hi donaven suport un Tony Blair i un Bill Clinton en la cresta de l'onada, amb PERROS DE PAJA, John GRAY –professor de Pensament Europeu a la London School of Economics– tornava a aigualir la festa: qüestionava el protagonisme d'una humanitat avalada per la Il·lustració en el seu domini de la natura.

Després dels atemptats de l'11-S, Gray va dissecar a AL-QAEDA Y LO QUE SIGNIFICA SER MODERNO (2003) els diversos intents de reorganitzar la humanitat. Una humanitat amb llicència per matar: del jacobinisme al positivisme comtià; dels genocidis bolxevic i nazi a les utopies globalitzadores i els 'màrtirs' de Bin Laden. Gray adverteix que, lluny de la salmòdia medieval i la seva fraseologia anti-Occidental, l'islam radical és modern i es recolza en la tecnologia: 'Igual que els marxistes i els neoliberals, els islamites radicals consideren la història com el preludi d'un món nou (...)'

Fustigador dels mites, al seu llibre més recent, CONTRA EL PROGRESO Y OTRAS ILUSIONES, llança una nova andanada contra la fe en la ciència com a alliberadora del gènere humà. L'humanisme liberal li sembla 'una versió laica d'un mite cristià'. Escoltar Gray provoca un desassossec que es percep al final de les seves conferències justament quan arriba el torn de preguntes i ha punxat els últims flotadors que quedaven a un públic que assisteix a l'esfondrament de les darreres certeses.

El seu pessimisme deixa alguna esclatxa per a l'humor britànic. Encara que ni la societat del coneixement ni Internet ens faran lliures, l'autor de FALSO AMANECER reconeix que ja no hi ha mal de queixal. 'Un no pot ser relativista amb el mal de queixal...'. Remata la ironia amb un proverbi polonès dels anys vuitanta: 'No posis massa esperança en la fi del món'.

.- La seva biografia com a pensador il·lustra el trànsit del pensament liberal thatcherià a una crítica severa del capitalisme global. Com es concreta aquest procés?

.- Va ser un moment en què Gran Bretanya passava per certes dificultats econòmiques i el món estava dividit en dos blocs. La meua oposició al comunisme va constituir l'element fonamental per donar suport a la política de Margaret Thatcher. Les meves crítiques van començar entre 1987 i 1988 i es van confirmar l'any 1989, amb la caiguda del mur de Berlín. Em continuava oposant al marxisme i al comunisme, però també m'oposava al neoliberalisme. Recordo que a l'agost de 1989, Francis Fukuyama va publicar el seu cèlebre article 'The end of history' a 'National Interest'; doncs bé, al

mes d'octubre d'aquell mateix any li vaig replicar des de les pàgines de 'National Review' amb un altre article que va acabar esdevenint un assaig sobre el postliberalisme.

.- I què hi deia?

.- Que estàvem retrocedint a una fase que era històrica en sentit clàssic, i no cap endavant, a l'era buida i posthistòrica que projectava Fukuyama. Que la nostra és una època en què la ideologia política, tant la liberal com la marxista, tenen una influència cada vegada menor sobre els fets mentre que unes forces més antigues i més primitives, de tipus nacionalista i religiós i, aviat, potser mathusianes, s'enfrontaven entre elles... Que si la Unió Soviètica es desintegrava, aquesta catàstrofe benèfica no inauguraria una nova època d'harmonia posthistòrica, sinó un retorn al clàssic terreny de la història, un terreny de rivalitats entre grans potències, diplomàcies secretes, reivindicacions i guerres irredemptistes.

.- Estem parlant de liberalisme, un concepte polisèmic... Com és el seu retrat robot d'un liberal del segle XXI ?

.- El concepte de liberalisme permet, en efecte, moltes lectures; però del que estic segur és que ser liberal no suposa donar curs a un capitalisme que no coneix límits. Podríem dir que John Stuart Mill, un dels pensadors que més admiro, era un socialista liberal i, a finals del segle XX, aquesta posició resultava anacrònica. Alguns significats del liberalisme, continuen vigents, per exemple, la tolerància. Spinoza o Hobbes són filòsofs liberals. Escrivien en èpoques de guerres civils i conflictes de religió, com passa avui dia. La idea de tolerància és avui més necessària que mai...

.- Als seus assaigs assenyala la necessitat de tornar a Hobbes, l'autor del 'Leviathan'; el de l'homo homini lupus.

.- Hobbes era un home de pau: creia que totes les activitats humanes s'havien de regir per la pau. El seu pensament és diametralment oposat al neoliberalisme. I ara la seva rellevància ha crescut perquè, a diferència del que postulen la majoria de liberals, advertia que l'anarquia amenaça la llibertat tant o més que la tirania. A l'Iraq es va enderrocar un tirà, però no s'ha aconseguit instaurar-hi un sistema democràtic, sinó una barrejadissa d'anarquia i teocràcia. Actualment, a l'Iraq, si ets cristià, jueu, dona, homosexual o simplement agnòstic, pateixes més persecució que en època de Sadam Hussein. El caos, unit al fonamentalisme religiós, produeix un còctel terrible que els liberals encara no han aconseguit assumir. Fa quatre anys, en vigílies de la invasió, ja vaig advertir que l'Estat iraquí, una estructura desarranjada i improvisada a corre-cuita al seu moment pels funcionaris britànics, es fracturaria i es fragmentaria al més pur estil iugoeslau o, fins i tot, txetxè.

.- Però... elogiar Hobbes, no consolida encara més l'Estat, en detriment de l'individu ?

.- El monopoli de la violència de l'Estat resulta menys nociu que el caos; no ho dubti. I Hobbes no consagra l'Estat, el concep com a instrument per a la pau. El principal problema d'ara mateix és la proliferació d'armes nuclears, sense cap control dels Estats. Iran o Síria són perillosos, però el perill és encara més gran si aquestes armes cauen en mans de grups terroristes... Sense seguretat no es pot ser lliure.

.- Al seu llibre sobre Al-Qaeda apunta que l'islam radical 'és similar al feixisme pel fet de ser inequívocament modern'...

.- Bin Laden i els seus seguidors tenen una visió del món molt moderna. Són fonamentalistes sunnites que, sobre el paper, volen retornar als orígens de l'islam, però que estan influïts pel leninisme i l'anarquisme. Vénen d'aquests moviments i utilitzen conceptes que no apareixen a l'Alcorà: parlen d'una societat sense govern, per exemple. La seva mentalitat té alguna cosa a veure amb els jacobins: creuen que el món s'ha de purificar amb una violència espectacular...

.- Com el Comitè de Salut Pública de Robespierre i Marat...

.- Jacobinisme, comunisme, anarquisme i feixisme són moviments tan foscos com netament moderns i antiliberals. Al-Qaeda no es pot reduir a la denominació d'islamofeixisme. Només en els temps moderns s'ha arribat a considerar l'assassinat en massa com a mitjà de perfeccionament de la humanitat. Per tant, no hi ha pitjor tòpic que presentar Al-Qaeda com un retrocés als temps medievals.

.- Parlant de tòpics, al seu assaig PERROS DE PAJA denuncia l'abús de la paraula 'humanitat'.

.- Podem parlar d'humanitat', sens dubte. Ningú no pot negar que hi ha valors universals com la tolerància i mals universals com el genocidi o la deportació... Però és perillós utilitzar la humanitat com un símbol de projectes concrets o particulars, per la senzilla raó que els éssers humans són molt diversos: llengües, religions, formes de vida...

.- Això ens portaria a pensar que no hi ha una forma de govern assumible universalment, que la democràcia pot interpretar-se de moltes maneres... Seria una forma de rellegir 'L'esprit des lois', de Montesquieu. El bolivarisme d'Hugo Chávez o l'indigenisme d'Evo Morales són una versió original de la democràcia popular o simples derivats del castrisme?

.- Són governs universalment dolents, però això no vol dir que no hi hagi altres formes vàlides i que ens hàgim de limitar a instaurar un sol model. Estendre la democràcia per tot el món sempre dóna la primacia als més poderosos de cada societat. N'hi poso un altre exemple: els governs de l'Iraq i l'Iran són una plasmació de la idea de democràcia que propagava Rousseau, un filòsof antiliberal. Cal dir que Rousseau era un escriptor brillant, com demostra a les seves 'Confessions'; però en el pla polític estava com una cabra i les seves idees han inspirat els totalitarismes, tant d'esquerra com de dreta. Tornant a la seva pregunta, des dels anys noranta, amb el cas algerià, s'havia d'haver previst que en molts països sorgirien democràcies antiliberals. Un altre exemple és Rússia: el règim de Putin és perillós i, no obstant això, està més legitimat a les urnes que el de Ieltsin.

.- I Xina manté la parafernàlia comunista i reconeix el dret a la propietat privada...

.- L'opinió occidental oscil·la entre dues concepcions absurdes: l'una és que, quan Xina sigui més rica, adoptarà un format plenament occidental que molts polítics europeus i nord-americans consideren inevitable. L'altre és que quan això no passa, els analistes occidentals s'espanten i llavors emeten opinions racistes i hostils cap a un país que no serà mai com pretén Occident. El règim xinès no és benèvol: persegueix la religió,

promou una política genocida cap als agricultors i manté molts defectes del comunisme. Però internament està legitimat, com Putin a Rússia, més que quan governava Mao. Des de fa vint anys, quan faig aquesta afirmació, els meus interlocutors em continuen responnent que Rússia i Xina acabaran essent democràcies occidentals. Ho diuen com un dogma de fe, entre la fantasia i la histèria.

.- El seu llibre més recent es titula CONTRA EL PROGRESO Y OTRAS ILUSIONES. Afirma que la fe en el progrés és una superstició...

.- És una afirmació de qui s'ha distanciat igual del marxisme i dels verds perquè són dues solucions utòpiques: l'utopisme està molt arrelat en el pensament contemporani. En els segles XIX i XX es vinculava a l'esquerra, els anarquistes, comunistes i sindicalistes que pretenien superar i transcendir les societats existents. Però al final del segle XX, l'impuls utòpic ha passat de l'esquerra a la dreta. La utopia se situa als Estats Units i la postulen els neoconservadors amb un to de moviment utòpic radical, potser l'última revolució utòpica. Algú pot pensar que l'utopisme és positiu que sense una visió utòpica la nostra concepció del món s'empobriria... Jo mantinc tot el contrari: quan la utopia assumeix el poder estatal, acaba provocant una catàstrofe. Torno a reiterar l'exemple de l'Iraq: a més de ser un projecte geopolític i econòmic, la invasió de l'Iraq propugnava un projecte utòpic, destruir una societat i substituir-la per una altra de nou encuny. Han passat quatre anys i s'ha confirmat la catàstrofe i la violència infinita.

.- Qüestiona la ciència i la tecnologia. L'acusaran d'antimodern...

.- La ciència i la tecnologia suposen avanços acumulatius que no poso en dubte. No coincideixo amb els postmoderns quan presenten la ciència com un sistema de creences; és un fet que l'augment de l'esperança de vida i el creixement de la població es deuen al progrés científic i sanitari. El que dic és que en ciència política la paraula 'progrés' és un mite, una il·lusió. Accepto que hi ha valors universals, que la pau és preferible a la guerra i la prosperitat millor que la pobresa, però m'identifico amb el pensament premodern, que demostra que la història és cíclica i que els béns i drets que hem aconseguit. No hi ha cap dret que no pugui perdre's.

.- Són els 'enganys del capitalisme global' que enumera al seu llibre FALSO AMANECER ?

.- L'esclavitud havia estat abolida a mitjan segle XIX però en el segle XX va ressorgir a l'Alemanya nazi, la Unió Soviètica i la Xina. I ara, en l'era de la globalització, resorgeix el tràfic d'éssers humans. Un altre exemple és la tortura. La campanya contra la tortura neix en la Il·lustració i culmina en els drets de l'home. Doncs bé, en els últims tres o quatre anys la tortura ha reaparegut. Al febrer de 2003 vaig publicar un article a l'estil de Jonathan Swift, 'Una proposta modesta entorn de la tortura'. La tortura s'ha convertit en una arma en la batalla global contra el terrorisme que justifiquen molts liberals. La prohibició de la tortura és una exigència de la civilització i un avanç fonamental en el pensament moral. I jo crec que la creença en el progrés ens anestesia i els mals antics retornen fins a reaparèixer com a situacions normals: quan algú minimitza que en un interrogatori se submergeixi el cap del detingut en una galleda d'aigua hem de preocupar-nos per la salut de les nostres democràcies. I torno a Stuart Mill: l'autèntic progrés, a més d'aportar riquesa, ha de ser ètic i polític.

.- Una altra de les seves afirmacions, diguem-ne, subversives és que el saber no ens fa lliures...

.- És un pensament tan remot com el Gènesi i parteix del fet que el coneixement humà és ambigu per essència. Una vegada hem menjat de l'arbre del Bé i del Mal ja no podem tornar enrere. Si em diu que la genètica ens permet curar malalties, li respondré que en el segle XXI la biotecnologia servirà, una vegada més, per al perfeccionament d'armes, per mantenir guerres entre Estats o per provocar el terror. El món conté prop de dos-cents Estats sobirans, molts d'ells ensorrats o seriosament corroïts per la corrupció... Els usos militats de la biotecnologia podrien plantejar una amenaça comparable a la de la guerra nuclear. I passa el mateix amb l'enginyeria genètica. Si s'intenta redissenyar els éssers humans no serà sobre la base d'un consens internacional il·lustrat, sinó d'una manera capriciosa i irregular, com a resultat de la competència i el conflicte entre Estats, corporacions empresarials i xarxes criminals.

.- També la seva crítica a l'ecologisme és políticament incorrecta...

.- S'emmarca en una visió més àmplia. Estableixo tres concepcions de la tecnologia. La primera és la clàssica il·lustrada: la tecnologia com a aportació emancipatòria ja li he dit que la rebutjo per la seva ambivalència. La segona és el 'tecnoprimitivisme' dels ecologistes. Els verds arremeten contra la tecnologia que consideren una trampa mediambiental. Consideren que cal distanciar-se de la industrialització i promoure les economies locals, en la tradició de Tolstoi i Gandhi, l'elogi de la vida senzilla. Dissenyen parcs eòlics i parlen d'economia sostenible, però 9.000 milions d'habitants no sobreviuran amb parcs eòlics i agricultura ecològica orgànica. Hem d'aprofitar tot el nostre arsenal tecnològic i no podem desfer-nos tan fàcilment dels combustibles fòssils ni de l'energia nuclear. I aquesta seria la tercera interpretació de la tecnologia: promoure l'alta tecnologia per reduir l'impacte sobre la terra i no precisament tornant enrere; l'agricultura ha estat tan destructora com la industrialització, com es pot apreciar a l'Amazònia. El retorn a la vida agrícola és la recepta per a un desastre encara pitjor.

.- I el canvi climàtic i els biocombustibles...

.- El canvi climàtic és irreversible, encara que molts polítics no s'atreveixin a confessar-ho. Si no podem aturar-lo, hem de pensar com evitarem les inundacions. Creure que l'acció humana pot posar remei a un procés físic que no es dona de forma regular sinó a grans salts, em sembla una mostra d'antropocentrisme presumptuós. Quan als biocombustibles... Convertiríem el que queda dels boscos en camps. Milers i milers d'hectàrees de canya de sucre. Com suggereixen al Brasil i als Estats Units... D'aquesta manera, l'únic que propiciariem és un immens desert verd. No hem de tenir por de l'energia nuclear i abolir l'agricultura tradicional. No reinventem l'agricultor, si us plau! L'alta tecnologia pot subministrar-nos aliments artificials en el futur !

.- Fa setanta anys, un compatriota seu, Eric Blair, més conegut com a George Orwell, lluitava a la guerra civil espanyola. A hores d'ara, es promou una llei de memòria històrica que està produint certa crispació en una democràcia de només trenta anys...

.- No crec que la memòria històrica perjudiqui la democràcia, perquè està consolidada. La reacció de la ciutadania espanyola a les atrocitats d'Al-Quaeda a l'estació d'Atocha va ser molt madura, potser la més madura del món.

.- I com veu la ciutat de Barcelona?

.- Hi he estat diverses vegades en els darrers cinc anys. La planificació de les ciutats industrials demostra que la vida urbana pot ser elegant i reconfortant. Les ciutats són formes molt vàlides d'ecologia humana, que no han de convertir-se en megalòpolis.

© Barcelona Metròpolis- Revista d'informació i pensament urbans; Núm 70, Tardor 2007; pp.84-87, © Sergi Doria. Ús restringit; reproducció només amb caràcter didàctic.